
УДК 340.12

Р.О. КАБАЛЬСЬКИЙ

Полтавський юридичний інститут Національного університету
«Юридична академія ім.Ярослава Мудрого»

ЛІБЕРАЛЬНА ТРАДИЦІЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПАРАДИГМА ДЕРЖАВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу сучасної світової ліберальної традиції, з'ясуванню основних доктринальних положень. Автором простежується зв'язок ключових постулатів ліберальної традиції та їх вплив на розуміння сутності та організації держави.

Ключові слова: лібералізм, лібертаріанство, мінімальна держава, свобода, власність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

На сьогодні лібералізм є однією з найвпливовіших доктрин щодо світового улаштування та розглядається як основа державної політики у багатьох країнах світу. Представники сучасного лібералізму займаються проблемами державного регулювання, досліджуючи питання щодо вільної конкуренції та невтручання (або меж втручання) держави в економіку й інші сфери вільного суспільства, які на їх думку сприяють процвітанню й стабільності набагато більше, ніж державна експансія, що ми могли спостерігати протягом останнього сторіччя. Тому актуальність аналізованої теми вбачається в необхідності вивчення й осмислення досвіду сучасного лібералізму задля з'ясування його придатності для українських реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

Сучасний лібералізм та лібертаріанство належать до однієї традиції політичної думки. Весь спектр позицій усередині цієї традиції досить широкий: Дж. Локк, Дж. С. Мілль, А. Сміт, А. де Токвіль, Ф. фон Гайек, А. Ренд, М. Ротбард, Р. Нозік. До відомих представників українського лібералізму належать, зокрема, М.П. Драгоманов, М.І. Туган-Барановський, Б.О. Кістяківський. Проте ці напрямки мають значну родинну подібність, яка проявляється на двох співвідносних рівнях. Основною для традиції є доктринальна подібність, що полягає у згоді зі значною кількістю нормативних принципів і більш-менш емпіричних узагальнень щодо того, як улаштовано світ (або як він має бути влаштований) – ці принципи й узагальнення, узяті разом, саме й приводять до висновків про нормативні обмеження легітимної держави. По-друге, існує логічно виведена з першого політична подібність: істотна згода висновків щодо того, яким способом застосовні ці загальноновизнані нормативні обмеження, а отже, існування

якого типу держави є виправданим. Сформулюємо нормативні узагальнення щодо всієї доктрини, що об'єднують ліберальну традицію.

Мета статті

- визначити сутність сучасного лібералізму та лібертаріанства;
- дати характеристику ліберальної традиції;
- розкрити зв'язок ключових постулатів ліберальної традиції та їх впливу на розуміння сутності та організації держави.

Обговорення проблеми

(I) *Ліберальна традиція є нормативно індивідуалістична, та стверджує цінність кожного окремого індивіда. Життя кожного індивіда, його добробут або задоволення переваг вважаються найвищою цінністю самі по собі, а не тільки як елемент суспільного життя, добробуту або задоволення переваг суспільства* [12; с. 87-115]. Такий нормативний індивідуалізм лежить в основі твердження незаконності будь-яких дій або політики, що обмежують одних індивідів заради розширення привілеїв інших [3; с. 28-35]. Крім того, ліберальна традиція є онтологічно індивідуалістичною тому, що вважає саме індивідів, а не класи, раси або нації, остаточним мірилом цінності, єдиними справжніми агентами, єдиними істинними носіями прав і обов'язків [1; с. 11-12]. Тільки індивіди здатні до вибору; у буквальному значенні не існує такого поняття, як «суспільний вибір» [7; с. 57].

(II) *Нормативний індивідуалізм (автономна значимість життя кожного індивіда, його добробуту або задоволення переваг) є підставою, як прийнято вважати, безумовних моральних домагань кожного індивіда на невтручання в його життя, добробут або задоволення переваг. Моральне домагання на невтручання з боку інших є основним для ліберальної традиції* [3; с. 30].

(III) *Ліберальна традиція приймає індивідуальну свободу як політичну або правову норму* [13]. Індивідуальна свобода це те, чого кожний індивід може легітимно зажадати від іншого індивіда. Почасти, причиною, за якою свобода є єдиним чого можна зажадати від інших як політичне право, є те, що вимога свободи незвичайно скромна; зажадати свободи означає всього лише наполягати на тому, щоб тебе залишили в спокої у твоїх самотійних діях або спільних добровільних діях з іншими індивідами. Свобода як невтручання з боку інших, таким чином, становить благо, якого будь-хто, хто має свої цілі, завдання або плани, бажав би зажадати від інших, її можуть дати тільки інші та її можна надати відносно дешево, на відміну від інших вимог, які можуть бути задоволені або реалізовані тільки за рахунок інших.

(IV) *Відповідно до ліберальної традиції, повага до прав індивіда і його свободи вимагає поваги права цього індивіда розпоряджатися зовнішніми об'єктами (майновими і немайновими правами) придбаними ним способом, що не порушує рівну свободу інших. Святенність права приватної власності* [див., наприклад 11]. Прихильники ліберальної традиції, швидше за все, погодяться й з кількома супутніми положеннями. По-перше, захоплення Ліберальна традиція як філософська парадигма державної організації

майна індивіда придбаного мирним шляхом вже є зазіханням на його свободу. По-друге, захоплення продуктів праці індивіда або майна, отриманого ним у результаті добровільного обміну його праці або продуктів його праці, порушує його права на одержання або відмову від чого-небудь [див., наприклад 9]. По-третє, система, що допускає такі насильницькі захоплення, піддає ризику всі інші свободи; непорушність приватної власності є основною умовою загального режиму свободи. По-четверте, гарантії приватної власності є основною умовою економічного процвітання. У цілому, ліберальна традиція стверджує, що свобода можлива тільки в умовах приватної власності й вільного ринку. І більш того, для деяких прихильників традиції «свобода є власність» [13].

(V) У ліберальній традиції бажаний громадський порядок являє собою асоціацію (і субасоціації) індивідів, кожний з яких ставить і переслідує свої власні законні цілі, при цьому не поділяючи ніяких цілей з іншими. Ліберальна традиція не згодна із твердженням, що суспільство є колективним підприємством, у якому порядок досягається відданістю (і підпорядкуванням) індивіда суспільним цілям. Відповідно до ліберальної традиції, індивіди здатні вступати в мирні й взаємовигідні відносини завдяки загальній згоді з певними загальними правилами, які захищають сфери, обумовлені правами індивідів на власне життя, свободи та чесно придбане майно. Ідеалом влади закону є підпорядкування всіх тим самим загальним правилам – правилам, які не підкоряють індивідів один одному або якійсь фіктивній суспільній меті, а навпроти, захищають і сприяють реалізації власних планів і цілей індивіда [4; с. 23-35].

(VI) Громадський порядок, що виникає з волі індивідів при гарантії їхніх прав, є більше бажаним, чим порядок, спланований централізовано, тому що він дає індивідам можливість і заохочує їх до застосування власних індивідуальних і різноманітних знань при прийнятті рішень [див., наприклад 5]. Коли ці права гарантовані, індивіди з необхідністю отримують задоволення від власних продуктивних рішень і зазнають збитків, якщо вибір виявився непродуктивним; все це приводить до утворення економічно й суспільно прийнятної структури стимулів. Більше того, інститути, що відображають таке децентралізоване прийняття рішень, наприклад, ринки або непримусові звичаї, самі по собі виробляють інформацію, що сприяє подальшому індивідуальному плануванню й прийняттю рішень [10; с. 519-530].

(VII) Принаймні, у першому наближенні, можна сказати, що в ліберальній традиції законне використання примусу обмежується припиненням або відшкодуванням зазіхань на правомірні домагання індивідів. Будь-яке використання примусу, що зазіхає на право індивіда розпоряджатися своєю власністю, є неприпустимим. Захоплення й поневолення іншого означає використання нелегітимного насильства (самозахист буде використанням легітимного насильства).

(VIII) У ліберальній традиції розпізнавальною рисою політичних інститутів є їхнє право дозволяти примус і законно загрожувати силою й

застосовувати силу проти громадян. Внаслідок обмеженості спектра законного насильства, політичні інститути й практичні заходи найчастіше виявляються нелегітимними. Адже ми можемо сказати, що *політичні стратегії й інститути є легітимними тоді й тільки тоді, коли вони обмежують використання примусу діями, які припиняють або відшкодовують порушення прав громадян на свободу й власність.*

(IX) *Ліберальна традиція заперечує базове розходження між етикою, що застосовується в цілому до індивідів, і етикою, що застосовна до суспільних інститутів і посадових осіб.* Незаконний примус залишається настільки ж злочинним, якщо він застосовується державними чиновниками, що претендують на роль інструментів справедливості, як і у випадку його застосування злочинцями. Ліберальна традиція, зрозуміло, відкидає ідею виникнення «особливих відмінностей і достоїнств» у зв'язку з виконанням урядових або суспільних функцій [14; с. 40].

(X) Прихильники ліберальної традиції думають, що *більшість, якщо не всі, політичні режими постійно й грубо порушували законні права людини, постійно здійснюючи дії невинуватої агресії, грабежу й втручання в справи.* Власний уявлюваний образ ліберальної традиції полягає в тому, що вона вбачає в загальних вимогах і обґрунтуваннях політичної сили її постійну тенденцію до придушення, експлуатації й руйнуванню гармонічних і взаємовигідних суспільних механізмів. Прихильники цієї традиції стверджують, що навіть якщо деякі форми політичної влади є необхідні й виправданими, громадяни завжди повинні ставитися до такої влади із упередженістю, бути насторожі, бути готовими засудити її розширення й зловживання нею й перешкодити таким.

Ці доктринальні елементи не є незалежними аксіомами або теоремами, виведеними із цих аксіом. За доктринальною єдністю прихований цілий спектр більш глибоких філософських стратегій. Не всякий прихильник традиції підтримує всі елементи доктрини, а тим більше додержується їхньої однакової інтерпретації. Крім цього прихильники традиції різняться ще й у тому, що приписують цим доктринам різний пріоритет. Розглянемо два крайніх напрямки в межах ліберальної традиції.

Ринковий анархізм як не можна краще відповідає доктринальним принципам ліберальної традиції [див., наприклад 8]. Свобода вимагає приватної власності й ринкового ладу (IV), бажаний порядок виникає в результаті індивідуального вибору (V), ринкового використання розподіленої між індивідами інформації (VI), традиція вкрай скептично ставиться до всякого роду примусу (VII), уважаючи, що примус майже завжди є незаконним (VIII), і, що найбільше істотно, ліберальна традиція не приймає розрізнення між суспільною й приватною мораллю (IX), уважаючи, що виправданий примус повинен ґрунтуватися на правах приватних осіб. Згадаємо, що відповідно до Дж. Локка, у дополітичних умовах (природному стані) в індивідів будуть не тільки права на життя, свободу й власність, але ще й право «покарання кривдника й право бути виконавцем Закону природи» [2; с. 290]. Якщо усі права, включаючи право покарання й

виконання закону, належать індивідам, і якщо сам ринковий порядок необхідний для свободи, є всі підстави стверджувати, що захист свободи як такий повинен бути наданий ринку.

Прихильники ліберальної традиції, що надають перевагу анархістським рішенням, таким чином, будуть виступати за існування конкуруючих постачальників правових і поліцейських послуг. Як і в цілому на ринку, конкуренція між постачальниками судових рішень і примусового правозастосування призведе до пропозиції високоякісних послуг; у цьому випадку, це будуть високоякісні послуги з неупередженого й дієвого вирішення конфлікуючих правових домагань. Люди будуть удаватися до неупереджених судових послуг з ряду причин. Вироки, винесені упередженими або ненадійними судьями, будуть оскаржуватися, а приватні правозастосовчі органи відмовляться приводити їх у виконання, знаючи, що вони швидше за все не є неупередженими, і виходить, будуть оскаржуватися тими, кого вони визнали винними або відповідальними [див., наприклад 5]. Ринкова конкуренція при наданні й пропозиції послуг захисту прав стане мотивацією не тільки для цінової конкуренції, але також і для виявлення й пропозиції нових, кращих способів захисту закону й прав. Це різьче відрізняється від ставлення монопольного постачальника з його практичною відсутністю зацікавленості в рентабельному наданні послуг якісного захисту закону й прав, якщо він може залишатися монополістом, придушуючи можливих конкурентів. Що стосується інших вимірів бажаного громадського порядку, те, як стверджує прихильник ринкового анархізму, бажаний позитивний закон стане продуктом скоріше ринкового (або подібного йому) процесу, чим процесів політичних.

Протилежною є позиція *прихильників мінімальної держави (держави як легітимна монополі)* в ліберальній традиції, яка може відповісти захисникам анархізму, стверджуючи, що виробництво й надання послуг захисту правомірних вимог є особливим видом послуг, що підлягають організації за допомогою природних монополій або картелів.

Аргумент на користь природної монополії, що становить собою уточнення п'ятого елемента доктрини, стверджує, що судові рішення й захист характеризуються зростаючою віддачею. Якщо справа у тому, що в ході повного циклу можливого виробництва вартість виробництва одиниці $(n + 1)$ виявляється менше вартості виробництва одиниці n , то чим крупніше існуючий постачальник, тим меншими виявляться граничні й середні витрати виробництва. Цей аргумент може бути застосовано і до випадку надання послуг захисту. Припустимо, агентство, що надає послуги захисту, вирішує всі конфлікти членів суспільства мирним шляхом і звичайно силою захищає членів суспільства від стороннього вторгнення. У такому випадку, чим крупніше агентство щодо числа членів суспільства, тим більше конфліктів воно здатне мирно вирішити, таким чином, вартість захисту для кожного члена суспільства буде нижче. Якщо віддача продовжує збільшуватися, монопольний постачальник, швидше за все, матиме успіх на

вільному ринку. Це позбавляє анархістів підстав відкидати державну монополію [3; с. 52].

Пов'язаний із цим аргумент стосується картелізації [6; с. 249-267]. Агентство з надання захисту зможе ефективно конкурувати за поставку бажаних послуг захисту тільки в тому випадку, якщо воно зможе запропонувати своїм споживачам силове застосування тих формулювань законів, правил, процедур і апеляційних механізмів, які виникають із угод між конкуруючими агентствами з надання захисту. Тоді будь-яке окреме агентство зможе пропонувати свої послуги із застосування закону, тільки якщо воно саме входить в угоди з іншими агентствами. Однак, як тільки виникають такі угоди між агентствами, в інтересах їхніх учасників буде не допускати в угоди нових учасників, і тим самим не допускати ці нові агентства до діючої конкуренції з ними. Більше того, стверджують прихильники держави, таке відсторонення конкурентів не вимагає примуса й, отже, не суперечить нормам ліберальної традиції. Таким чином, можна чекати виникнення чогось начебто конфедерації правозахисних агентств монополії, що володіє чимось на кшталт виробництва й продаж послуг із захисту, причому таким шляхом, проти якого індивідуалістичний анархіст не зможе морально заперечити.

Висновки

Таким чином, ми приходимо до підтримки мінімальної держави – монополістичного агентства із законним правом використовувати силу і погрозу сили винятково для захисту життя, здоров'я, свобод, майна й контрактних прав людини від внутрішніх і зовнішніх зазіхань. Така мінімальна держава забезпечує захист цих правомірних домагань тільки способами, які самі по собі також поважають правомірні домагання людей. Ефективна реалізація цих домагань має своєю метою створення основних умов, які ведуть до виникнення взаємовигідного й коштовного соціального й економічного порядку, що виростає із власних мотивованих дій індивідів на підставі своїх гарантованих свобод.

Перспективи подальших наукових досліджень

- дослідження меж свободи індивіда та з'ясування зон невторчання держави;
- аналіз співвідношення національної безпеки та індивідуальної свободи.

Список використаної літератури

1. Бентам І. Введение в основания нравственности и законодательства. – М.: РОССПЭН, 1998. – 416 с.
2. Локк Дж. Два трактата о правлении. М.: Канон+, РООИ «Реабилитация», 2009. – 400 с.
3. Нозик Р. Анархия, государство и утопия / Пер. с англ. – М.: ИРИСМЭН, 2008. – 424 с.
4. Хайек фон Ф.А. Право, законодательство и свобода: современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 644 с.

5. Barnett, Randy E. *Structure of Liberty: Justice and the Rule*. – Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1998. – 211 p.

6. Cowen, Tyler. *Law as a public good: the economics of anarchy // Economics and Philosophy*. Cambridge University Press. – 1992. – Vol. 8. – pp. 249-267.

7. De Jasay, Anthony. *Choice. Contract, Consent: A Restatement of Liberalism*. – London: Institute of Economic Affairs, 1991. – 163 p.

8. Friedman, David. *The Machinery of Freedom: Guide to Radical Capitalism*. New York : Harper and Row, 1973. – 133 p.

9. Gaus, Gerald F. *Social Philosophy*. – Armonk, NY : M.E. Sharpe, 1999. – 245 p.

10. Hayek, F. A. *The use of knowledge in Society // The American Economic Review*. 1945. – Vol. 35, No. 4. (Sep., 1945). – pp. 519-530.

11. Lomasky, Loren E. *Persons. Rights, and the Moral Community*. – New York: Oxford University Press, 1987. – 296 p.

12. Mack, Eric. *In defense of individualism // Ethical Theory and Moral Practice*. – 1999. – Vol. 2, No. 2, Jun. – P. 87-115.

13. Эрик Мак, Джеральд Ф. Гаус. Классический либерализм и либертарианство: либеральная традиция // Режим доступа: <http://www.libertarium.ru/1642>

14. Von Mises, Ludwig. *Liberalism in the Classical Tradition*. – San Francisco: Cobden, 1985. – 201 p.

Р.А.КАБАЛЬСКИЙ

Полтавский юридический институт Национального университета «Юридическая академия им. Ярослава Мудрого»

ЛИБЕРАЛЬНАЯ ТРАДИЦИЯ КАК ФИЛОСОФСКАЯ ПАРАДИГМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Статья посвящена анализу современной мировой либеральной традиции, выяснению её основных доктринальных положений. Автором прослеживается связь ключевых постулатов либеральной традиции и их влияние на понимание сущности и организации государства.

Ключевые слова: либерализм, либертарианство, минимальное государство, свобода, собственность.

R.KABALSKYI

Poltava Law Institute of National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine

LIBERAL TRADITION AS PHILOSOPHICAL PARADIGM OF STATE ORGANIZATION

The article is devoted to research of the modern world liberal tradition and elucidates its main doctrinal points. The author proves the connection and interdependency of key reasons of liberal tradition with its influence on the understanding of state's essence and definition.

Key words: liberalism, libertarianism, minimal state, liberty, property.

Стаття надійшла до редакції 20.07 11 р.